

แซนโฎนตา : ความเชื่อของชุมชนด้านการประกอบพิธีกรรม
อำเภออุซัน จังหวัดศรีสะเกษ

San Don Ta : A Study of Community Beliefs on the
Ritual Khukhan District Sisaket Province

ดร.สุทัศน์ ประทุมแก้ว¹

Dr.Suthat Pratoomkaew¹

อุทัย ภูคดหิน²

Uthai Phukhothin²

ทำวิจัยเมื่อ พ.ศ. 2561

Email : suthatpar.b@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในการประกอบพิธีกรรม “แซนโฎนตา” 2) เพื่อศึกษาปัจจัยด้านสังคมที่มีความสัมพันธ์ต่อการประกอบพิธีกรรม “แซนโฎนตา” อำเภออุซัน จังหวัดศรีสะเกษ 3) เพื่อเสนอรูปแบบความเชื่อของชุมชนที่มีต่อการประกอบพิธีกรรม “แซนโฎนตา” อำเภออุซัน จังหวัดศรีสะเกษ ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยจำนวนทั้งสิ้น 22 คน ประกอบด้วย (1) กลุ่มกลุ่มราชการ คือ หน่วยงานราชการที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และสนับสนุนประเพณีแซนโฎนตา (2) ประชาชนชาวบ้าน คือ ตัวแทนของประชาชน (3) ผู้นำท้องถิ่น คือ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมประเพณีแซนโฎนตา และ (4) สมาชิกภายในครอบครัว เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์ และการประชุมกลุ่มย่อย เป็นต้น ผลจากการศึกษา พบว่า คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาชาวบ้านจะมีความเชื่อหลักๆ คือ 1) คติความเชื่อเรื่องบุญ เช่น การให้ทาน การรักษาศีล การภาวนา 2) คติความเชื่อเรื่องการบูชา เช่น การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ และการปฏิบัติ แต่การบูชาตามคติความเชื่อแบบโบราณก็ยังปรากฏอยู่ 3) คติความเชื่อเรื่องความกตัญญู คือ การดูแลบิดามารดา ครูอาจารย์ ยอมรับคำสั่งสอน และตอบแทนผู้มีพระคุณด้วยปัจจัยสี่ 4) คติความเชื่อเรื่องการสงเคราะห์ช่วยเหลือ คือ

¹ วิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

¹ Sisaket Buddhist College Mahachulalongkornrajavidyalaya University

² มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอรัญญิก

² Mahamakut Buddhist University Roi Et Campus

*ได้รับบทความ: 20 พฤศจิกายน 2561; แก้ไขบทความ: 5 กุมภาพันธ์ 2562; ตอรับการตีพิมพ์: 12 กุมภาพันธ์ 2562

Received: November 20, 2018; Revised: February 5, 2019; Accepted: February 12, 2019

มีการแบ่งปันกันของคนในครอบครัวและชุมชน ซึ่งการประกอบพิธีกรรม “แซนโฌนตา” เกิดจากความเชื่อของคนในยุคโบราณซึ่งเชื่อเรื่องของอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้น ความเชื่อของชุมชนที่มีต่อการประกอบพิธีกรรม “แซนโฌนตา” อำเภوخุขันธุ์ จังหวัดศรีสะเกษ จึงเป็นความเชื่อที่ฝังอยู่ในจิตสำนึกของชาวไทยเชื้อสายเขมร และมีอิทธิพลกับวิถีชีวิต เป็นงานประเพณีที่สร้างความสามัคคีกลมเกลียวกันในสังคม เป็นการปลูกฝังการรู้จักการให้ และความเมตตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่นด้วย

คำสำคัญ : 1. แซนโฌนตา 2. ความเชื่อ 3. พิธีกรรม

ABSTRACT

The purpose of this article : 1. To learn the ways of the Buddhist temples that appear in the ceremonies. “San Don ta”. 2. To learn the factor of society that there is a relationship to the ceremonies. “San Don ta” Khukhan District Sisaket Province. 3. To offer the belief of the community with the ceremonies. “San Don ta” Khukhan District Sisaket Province. The population and sample groups used in the research totaled 22 people, consisting of (1) Government groups are government agencies that are involved. And supporting the Sanodta tradition. (2) Villagers are representatives of the people. (3) Local leaders are those who play an important role in being leaders about rituals, Sandonta traditions and (4) Members within the family Research tools Consisting of interview forms And small group meetings etc.

The results from the research found that the motto of Buddhist temples. The villagers will have a key 1) believe the merit such as to eat the commandments of the meditation. 2) the motto of the altar such as the offering made by object and compliance but the offerings according to the principles of the ancient is displayed. 3) believe their gratitude is to her father and mother. The teacher accept sermons and reward benefactor with necessities. 4) believed to subsidies is a share of the people in the family and the community. The Ceremonies. “San Don ta” from the belief of the people in the ancient who believe the subject of the Divine Power. So the belief of the community with the ceremonies. “San Don ta” Khukhan District Sisaket Province it is a belief that is embedded in the consciousness of the people and the Khmer influences. The life is a tradition that create a sense of harmony in the social is encouraged to know the mercy and overly each other with.

Keywords : 1. San Don ta 2. Beliefs 3. Ritual

1. ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ความเชื่อทางศาสนา เป็นความเชื่อที่มนุษย์ให้ความสำคัญต่อสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ มีการกราบไหว้ขอพรให้ช่วยคุ้มครอง ต่างจากความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มนุษย์พยายามควบคุมอำนาจเหนือธรรมชาติเพื่อใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเอง (เบญจรัตน์ เมืองไทย, 2543 : 75) รูปแบบความเชื่อทางศาสนานั้นมีอยู่ 2 แบบ คือ ศาสนาตามหลักพระคัมภีร์ ตามคำสั่งสอนของศาสดา (Doctrinal Religion) และศาสนาแบบชาวบ้าน (Popular Religion) (อมรา พงศาพิชญ์, 2537 : 34-35) ศาสนาชาวบ้านนั้น เป็นการผสมผสานของคตินิยมท้องถิ่น คือ พุทธศาสนาระดับที่ชาวบ้านปฏิบัติในชีวิตประจำวัน กับ ศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อผี (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2538 : 2) คติความเชื่อเหล่านี้เป็นพื้นฐานสำคัญในการประกอบอาชีพการกระทำของบุคคลและสังคม มนุษย์ผู้ฉลาดนำคติความเชื่อเหล่านี้ไปประกอบพิธีกรรม เพื่อคลี่คลายความขัดแย้งระหว่างคนกับธรรมชาติ คนกับคน และคนกับกฎเกณฑ์ทางสังคม

พื้นฐานทางอุดมการณ์ของชาวอีสาน เกิดจากการผสมผสานของระบบความเชื่อหลัก 3 ประการ คือ พุทธศาสนา ศาสนาพราหมณ์ และการนับถือผี โดยแสดงออกผ่านการดำเนินชีวิต พิธีกรรม และจารีตของชุมชน ค่านิยมหลักมักเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตและการทำมาหากิน คือ การแก้ปัญหาปากท้อง การแสวงหาที่ทำกิน และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในชุมชน มีระบบครอบครัวและเครือญาติเป็นแรงยึดเหนี่ยว เมื่อพิจารณาถึงลงไปรายละเอียดแล้วจะพบว่า ประเพณีที่ชาวอีสานทำอยู่ ส่วนใหญ่เป็นประเพณีที่มีพิธีกรรมคลี่คลายมาจากลัทธิพราหมณ์และการนับถือผี มีเพียงพิธีกรรมบางอย่างเท่านั้นที่เป็นพุทธศาสนา โดยแท้ (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2538 : 2) ความเชื่อเป็นพื้นฐานการกระทำทั้งในทางที่เป็นไปทั้งในทางที่เป็นกุศลและอกุศล และความเชื่อส่วนใหญ่จะเป็นการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของคนในแต่ละสังคม (สุวรรณ สุวรรณเวช, 2546 : 1) ทำให้สังคมที่ต่างกันมีความเชื่อไม่เหมือนกัน แต่ในลักษณะเดียวกันนั้น ความเชื่อที่นับถือย่อมมีการวิวัฒนาการมาจากธรรมชาติ ศาสนา ความคิดของมนุษย์เป็นพื้นฐาน ที่ส่งผลให้มนุษย์นั้นเชื่อถือตาม พื้นฐานความเชื่อนั้นมาจาก 3 ประเด็น คือ 1) ความเชื่อที่เกิดจากธรรมชาติ หรือปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น พายุร้าย พายุฝน คนในสมัยโบราณไม่มีอะไรเพื่อใช้พิสูจน์ได้ ก็จินตนาการเอาว่าเป็นอำนาจของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นสิ่งลึกลับและมีอำนาจดลบันดาลให้เป็นไปจึงเกิดความเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าลงมาทำโทษแก่ตน ด้วยความกลัวต่อมรณภัยนั้น จึงมีการกราบไหว้ บวงสรวงบูชาให้สิ่งเหล่านั้นหายโกรธและบันดาลความสุขสวัสดิ์แก่ตน 2) ความเชื่อที่มากับศาสนา ซึ่งเกิดขึ้นจากความรู้อันได้รับเกี่ยวกับคำสอนและพิธีการที่เจ้าของศาสนาบัญญัติไว้หรือสาวกปฏิบัติจนเป็นแบบอย่างสืบมา 3) ความเชื่อเกิดจากความคิดของมนุษย์ เห็นได้จากความคิดแนวปรัชญาทางจิตวิทยาและจินตนาการอื่นๆ เช่น ตัวอย่างทฤษฎีคำสอนของเจ้าลัทธิศาสนาที่กล่าวถึงนรก สวรรค์ เป็นต้น (มณี พยอมยงค์, 2529 : 28)

ชาวไทยเชื้อสายเขมร เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีการนับถือ “ผีบรรพบุรุษ” หรือ “โพนตา” หมายถึง ผีปู่ย่าตายาย และบุพการีที่เสียชีวิตไปแล้วอย่างเหนียวแน่น (พระมหาสุสัณญา กตปุญโญ, 2561 : สัมภาษณ์) และถือปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ปัจจุบันยังคงมีการเซ่นไหว้เพื่อบอกกล่าวผีบรรพบุรุษเมื่อมีเด็กเกิดใหม่ งานบวช งานแต่งงาน หรือ เวลาประสบโชคในชีวิตร เพื่อให้ดวงวิญญาณได้ร่วมรับรู้และแสดงความยินดี แต่ถ้าหากมีสมาชิกครอบครัวประสบเคราะห์กรรม ป่วยไข้ไร้สาเหตุ ก็ต้องมีพิธีเซ่นไหว้ขอขมา หรือขอพรให้ดวงวิญญาณช่วยปกป้องคุ้มครอง เชื่อว่าเรื่องราวจะกลายเป็นดีได้ การให้ความสำคัญกับผีบรรพบุรุษ

นอกจากปรากฏในพิธีเซ่นไหว้ช่วงเปลี่ยนผ่านสำคัญของชีวิตในช่วงเวลาสารทเดือนสิบ (แคเป้งค์) ทุกปีแล้วยังมีงานบุญหรือประเพณีสำคัญประจำปีที่ได้รับการปฏิบัติสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันเพื่อรำลึกถึงบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ ชาวไทยเชื้อสายเขมรในจังหวัดศรีสะเกษ เรียกว่า “แซนโหมนตา” (สุรินต์ น้อยสงวน, 2561 : สัมภาษณ์) และกำหนดให้มีการประกอบพิธีเซ่นไหว้เป็นประจำทุกปีภายในครอบครัวหรือเป็นงานประจำปีของอำเภอหรือจังหวัดนั้นๆ ในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 (ประสาธน์ ศรีจักร, 2561 : สัมภาษณ์)

“แซนโหมนตา” เป็นทั้งชื่อเรียกงานบุญ (ประเพณี) และคำเรียกเฉพาะพิธีเซ่นไหว้ดวงวิญญาณและคงเป็นไปเช่นเดียวกับงานบุญหรือประเพณีเพื่อระลึกถึงบรรพบุรุษของกลุ่มชาวไทยในภาคอื่นๆ ภาคกลางเรียก “วันสารท” ภาคอีสานเรียก “บุญข้าวสาก” ภาคเหนือเรียก “บุญสลากภัต” และภาคใต้เรียก “บุญเดือนสิบหรือบุญชิงเปรต” ชื่อประเพณี “แซนโหมนตา” นี้อาจเรียก “บ็อน (แค) เป้งค์” หรือ “บุญสารทเดือนสิบเขมร” ก็ได้ (กฤษดา ลือชา, 2561 : สัมภาษณ์)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อของชุมชนด้านการประกอบพิธีกรรม “แซนโหมนตา” อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ จากปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้นำท้องถิ่นและสมาชิกภายในครอบครัวเพื่อใช้สืบทอดประเพณีแซนโหมนตา และเพื่อนำเสนอรูปแบบการประกอบพิธีกรรม “แซนโหมนตา” ให้เหมาะสม รวมทั้งศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการสืบทอดประเพณีแซนโหมนตา ตลอดจนการรับรู้เรื่องราวต่าง ๆ ของประชาชนในท้องถิ่นที่มีต่อประเพณีแซนโหมนตา

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในการประกอบพิธีกรรม “แซนโหมนตา”
- 2.2 เพื่อศึกษาปัจจัยด้านสังคมที่มีความสัมพันธ์ต่อการประกอบพิธีกรรม “แซนโหมนตา” อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ
- 2.3 เพื่อเสนอรูปแบบความเชื่อของชุมชนที่มีต่อการประกอบพิธีกรรม “แซนโหมนตา” อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ

3. ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

- 3.1 ได้ทราบคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในการประกอบพิธีกรรม “แซนโหมนตา”
- 3.2 ได้ทราบปัจจัยด้านสังคมที่มีความสัมพันธ์ต่อการประกอบพิธีกรรม “แซนโหมนตา” อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ
- 3.3 ได้รู้รูปแบบความเชื่อของชุมชนที่มีต่อการประกอบพิธีกรรม “แซนโหมนตา” อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบผสมผสาน ประกอบด้วย การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เพื่อประมวลองค์ความรู้ ศึกษาแนวคิด หลักการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาความเชื่อของชุมชนด้านการประกอบพิธีกรรม “แซนโหมนตา” อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ โดยศึกษาจากคัมภีร์

เอกสารที่เกี่ยวข้อง ตลอดทั้งงานวิจัยที่มีผู้รู้ได้ศึกษาไว้ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้ในการวิจัยจำนวนทั้งสิ้น 22 คน ประกอบด้วย 1) กลุ่มกลุ่มราชการ 2) ประชาชนชาวบ้าน คือ ตัวแทนของประชาชน 3) ผู้นำท้องถิ่น และ 4) สมาชิกภายในครอบครัว

ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยในภาคสนาม (Field Study) โดยดำเนินการใน 4 ลักษณะ คือ 1) ศึกษารวบรวมเอกสาร ชุดความรู้ และความเป็นมาเกี่ยวกับแนวคิด หลักการ การอยู่ร่วมกันของชุมชน สถานศึกษา และวัด 2) การศึกษากระบวนการพัฒนากิจกรรม ปัจจัยเกื้อกูลต่อการเสริมสร้างการอยู่ร่วมกันของชุมชน สถานศึกษา และวัด โดยใช้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อ ของชุมชนในจังหวัดศรีสะเกษ 3) การบูรณาการองค์ความรู้ด้านการอยู่ร่วมกันของชุมชนที่มีความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม 4) การพัฒนาระบบการเกี่ยวกับปัจจัยเกื้อกูลต่อการอยู่ร่วมกันของชุมชนโดยใช้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นตัวเชื่อมโยง โดยใช้การวิเคราะห์จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนในแต่ละพื้นที่ 5) ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 22 คน 3 หมู่บ้าน ซึ่งการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลตามกรอบวันและเวลาที่กำหนดไว้ และ 6) จัดทำผลสรุปจากการวิจัยและประมวลองค์ความรู้และข้อคิดเกี่ยวกับการศึกษาแซนโฌนาตา : ความเชื่อของชุมชนด้านการประกอบพิธีกรรม อำเภอบุขันธุ์ จังหวัดศรีสะเกษ

5. ผลการวิจัย

5.1 ผลการศึกษาคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในการประกอบพิธีกรรม “แซนโฌนาตา” พบว่า มีคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีคุณค่าและสาระสำคัญ เช่น คุณค่าของการให้ทาน คุณค่าของการสมาทานศีล และคุณค่าของการภาวนา ตลอดถึงการอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว โดยเฉพาะการอุทิศส่วนบุญให้แก่บรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ล้มหายตายจากไปสิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นเรื่องที่มีคุณค่าทางจริยธรรมและตรงตามวัตถุประสงค์ที่ตนได้ปรารถนาและตั้งใจไว้ กล่าวคือ (1) เพื่อชวนชวนทำบุญให้ตัวเอง กล่าวคือ เพื่อความสุขของตัวเอง หลักความไม่ประมาทในการที่จะทำอะไร ๆ ด้วยความเพียรและในการที่จะพัฒนาตน (2) เพื่ออุทิศส่วนบุญให้ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว โดยการกรวดน้ำเพื่ออุทิศให้ญาติของตน ซึ่งเป็นการทำบุญที่เกี่ยวกับญาติที่ล่วงลับไปแล้ว เช่น งานทำบุญครอบรอบวันตาย งานทำบุญตามเทศกาล ประเพณีและงานศพ ตลอดถึงงานทำบุญในประเพณี “แซนโฌนาตา” เดือนสิบ เป็นต้น (3) เพื่อบูชาแก่พระสงฆ์ จตุม่งหมายของการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้วนั้น มีพระสงฆ์เป็นผู้รับเครื่องไทยธรรม เพราะมีความเชื่อว่า อาณิสสจากการบูชาแก่พระสงฆ์นั้นมีอาณิสสมาก เป็นต้น

5.2 ผลศึกษาปัจจัยด้านสังคมที่มีความสัมพันธ์ต่อการประกอบพิธีกรรม “แซนโฌนาตา” อำเภอบุขันธุ์ จังหวัดศรีสะเกษ พบว่าประเพณี “แซนโฌนาตา” เดือนสิบ ของอำเภอบุขันธุ์ ในตอนเช้าจะมีพิธีตักบาตรถวายอาหารแด่พระสงฆ์ ต่อจากนั้นพระสงฆ์สวดพุทธมนต์บทต่าง ๆ จนถึงบท ขันโด ประธานสงฆ์จะพรมน้ำมนต์ และจบด้วย ยะถา สัพพี ในระหว่างที่พระสงฆ์สวดยะถาทุกคนจะตั้งใจกรวดน้ำ โดยมองไปที่สายน้ำที่รินไหลจากภาชนะใบหนึ่งลงสู่ภาชนะอีกใบหนึ่ง ด้วยจิตใจที่จดจ่อไม่ให้ออกห่าง ส่วนในใจก็จะอุทิศบุญกุศลถึงปู่ ย่า ตา ยาย ญาติที่ล่วงลับ ฆราวาส ฆราวาส ฆราวาส เป็นต้น เชื่อกันว่า การทำเช่นนี้ จะสามารถส่งบุญกุศลถึงผี บรรพบุรุษและผีอื่น ๆ ที่อุทิศให้ได้ คุณค่าของการกรวดน้ำเชื่อกันว่า แม้แต่คน

ที่ยังไม่ตายก็ยังรับรู้ถึงความรู้สึกอึดอัดได้ การแผ่เมตตาก็ยังส่งผลให้ผีได้หลุดพ้นจากบ่วงกรรมได้ ที่สำคัญที่สุดคือเรื่องของจิตใจที่แน่วแน่มั่นเป็นระยะเวลาหนึ่งที่ทำให้เกิดพลังสมาธิสามารถส่งถึงผีบรรพบุรุษหรือญาติผู้ล่วงลับ ส่วนของบรรพบุรุษที่ยังมีชีวิตอยู่นั้น ลูกหลานก็จะแผ่เมตตาให้ตามลำดับเพื่อน้อมเอาประโยชน์เกื้อกูล เอาความปรารถนาดีไปให้แก่บรรพบุรุษ ที่ยังมีชีวิตอยู่และสัตว์ทั้งหลายด้วย

การอุทิศส่วนบุญตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในประเพณี “แซนโฌนตา” เดือนสิบนั้น มีสาระสำคัญ 4 นัย ดังนี้ (1) เป็นการอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้ตาย มุ่งประโยชน์และคุณค่าให้ผีบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วได้รับรู้และอนุโมทนาเพื่อให้บรรพบุรุษเหล่านั้นหลุดพ้นจากความทุกข์ทรมานเหล่านั้น (2) เพื่อประโยชน์แก่ตัวเอง ด้วยความปรารถนาให้ตัวเองมีความสุข ร่ำรวย มีรูปร่างที่สวยงาม ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน (3) เพื่อเป็นการแสดงออกให้เห็นถึงการสื่อสารถึงคุณงามความดีที่ลูกหลานได้กระทำไว้ ตามความเชื่อที่ได้หล่อหลอมมา ผีบรรพบุรุษจะรับรู้หรือไม่อย่างไรก็ตาม แต่ก็ทำด้วยความบริสุทธิ์ใจ (4) เพื่อแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ แสดงความรักผูกพันของผู้คนในชุมชน แสดงความเมตตา และแสดงศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นสะพานเชื่อมไปสู่ความดีงาม ทั้งปวง

คุณค่าที่สำคัญของการประกอบพิธีกรรม “แซนโฌนตา” อำเภอชุมพวง จังหวัดศรีสะเกษ สะท้อนให้เห็นความจริงของชีวิตในการทำมาหากิน เพราะเมื่อมีชีวิตอยู่ ควรทำตัวให้เป็นบรรพบุรุษที่ดีให้ลูกหลานเคารพ การบูชาบรรพบุรุษ การสักการะสมณพราหมณ์ ความเคารพต่อผู้คนที่อยู่ร่วมกันนับถือต่อกันและกัน เป็นสิ่งที่บุคคลควรกระทำอย่างยิ่ง เป็นการแสดงออกซึ่งคุณธรรม คือ ความกตัญญูกตเวที และรู้ซึ่งถึงคุณความดีของบุคคลอื่นและสิ่งอื่น ผู้หวังความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานจึงต้องปฏิบัติธรรมตามหลักการบูชา และรู้จักตระหนักในหลักการบูชา และย่อมสามารถได้ประโยชน์ในปัจจุบันและอนาคตต่อไป กล่าวได้ว่า การบูชาด้วยอาหารและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบรรพบุรุษ เป็นเหตุให้บุคคลได้รับประโยชน์เหมาะสมกับการปฏิบัติและเป็นการบูชาที่เป็นผลดีแก่ผู้ถูกบูชา เป็นต้นประเพณีแซนโฌนตา จึงเป็นประเพณีที่แสดงให้เห็นถึงสิ่งสำคัญ ดังนี้ (1) ความกตัญญูกตเวทีต่อบรรพบุรุษ (2) ความรักความผูกพันของเครือญาติในครอบครัว (3) แสดงให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น

กล่าวคือ คนเฒ่าคนแก่ที่เป็นที่เคารพนับถือประจำหมู่บ้านหรือเพื่อนที่อยู่ละแวกใกล้เคียงหรือผู้นำท้องถิ่นจะมามีส่วนร่วมในการช่วยเซ่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษของเพื่อนบ้านในแต่ละบ้าน ซึ่งการปฏิบัติดังกล่าวนี้เป็นความรักความสามัคคีที่เกิดขึ้นตั้งแต่ระดับครอบครัว จนถึงระดับชุมชน โดยมีความศรัทธายึดมั่นต่อพระพุทธศาสนาควบคู่กันไป ประเพณีแซนโฌนตา จึงเป็นพิธีกรรมที่มีเอกลักษณ์สำคัญยิ่งในมิติทางวัฒนธรรม ทางด้านความคิด ความเชื่อ จิตวิญญาณ ความรัก ความผูกพัน ความกตัญญูกตเวที ก่อให้เกิดความรักความสามัคคี อันส่งผลให้สังคมมีความสงบร่มเย็น มั่นคง และเกิดสันติสุขอย่างยั่งยืน

5.3 เพื่อเสนอรูปแบบความเชื่อของชุมชนที่มีต่อการประกอบพิธีกรรม “แซนโฌนตา” อำเภอชุมพวง จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า รูปแบบความเชื่อของชุมชนที่มีต่อการประกอบพิธีกรรม “แซนโฌนตา” อำเภอชุมพวง จังหวัดศรีสะเกษจะมีการประกอบพิธีกรรม “แซนโฌนตา” ที่มีหน่วยงานราชการให้ความสำคัญในการจัดงานหลายส่วนงานกล่าวคือ (1) กลุ่มราชการ ประกอบด้วย สำนักงานวัฒนธรรม และองค์การบริหารส่วนตำบล กล่าวว่า ภายในสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดมีการพูดคุย วางแผนเพื่อเตรียมงานประเพณีแซนโฌนตาในแต่ละปี เมื่อเสร็จสิ้นงานประเพณีจะมีการประชุมร่วมกันภายในหน่วยงานเพื่อสรุปผล และนำผลสรุป

ที่ได้ไปประชุมร่วมกันอีกครั้งที่องค์การบริหารส่วนจังหวัด ในส่วนองค์การบริหารส่วนตำบลได้มีการจัดประชุมวางแผนเตรียมงานทั้งภายในหน่วยงานและหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และเมื่อเสร็จสิ้นการจัดงานประเพณีก็จะมีการประชุมสรุปและประเมินผลการจัดงาน เพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไขในการจัดงานประเพณีในปีต่อไป (2) กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน กล่าวว่า การจัดประเพณีแซนโหม่งตานนั้น จะมีการวางแผนการเตรียมงาน การแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบ และมีการประชุมปรึกษาหารือ ตลอดจนสรุปและประเมินผลทั้งก่อนและหลังการจัดงานประเพณีในแต่ละปี (3) ผู้นำท้องถิ่น กล่าวว่า การจัดประเพณีแซนโหม่งตานในครัวเรือนจะไม่มีวางแผนเพื่อเตรียมงานล่วงหน้า แต่จะเป็นการพูดคุยกันในระยะเวลาสั้นๆ ก่อนถึงงานประเพณีในอดีตครัวเรือนจะต้องมีการเตรียมสิ่งของเช่นไหว้ต่างๆ ไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำสุราสาโทซึ่งเป็นที่ยิยมมากในอดีต แต่ปัจจุบันไม่นิยมเท่าใดนัก เนื่องจากผิดกฎหมายและมีกระบวนการทำที่ยุ่งยาก (4) สมาชิกภายในครอบครัวต่างมีเหตุผลที่สอดคล้องกันไปทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ ประเพณีแซนโหม่งตาน เป็นประเพณีที่แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ ความรักความผูกพันของเครือญาติในครอบครัว และยังแสดงให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่นด้วย กล่าวคือ คนเฒ่าคนแก่ที่เป็นที่เคารพนับถือประจำหมู่บ้านหรือเพื่อนที่อยู่ละแวกใกล้เคียงหรือผู้นำท้องถิ่นจะมามีส่วนร่วมในการช่วยเซ่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษของเพื่อนบ้านในแต่ละบ้าน ซึ่งการปฏิบัติดังกล่าวนี้เป็นความรักความสามัคคีที่เกิดขึ้นตั้งแต่ระดับครอบครัว จนถึงระดับชุมชน โดยมีความศรัทธายึดมั่นต่อพระพุทธศาสนาควบคู่กันไป ประเพณีแซนโหม่งตาน จึงเป็นพิธีกรรมที่มีเอกลักษณ์สำคัญยิ่งในมิติทางวัฒนธรรม ทางด้านความคิด ความเชื่อ จิตวิญญาณ ความรัก ความผูกพัน ความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ ก่อให้เกิดความรักความสามัคคี อันส่งผลให้สังคมมีความสงบร่มเย็น มั่นคง และเกิดสันติสุขอย่างยั่งยืน

จะเห็นได้ว่า หากพิจารณาถึงความคงอยู่ของประเพณีแซนโหม่งตานที่ไม่แตกต่างไปจากอดีตได้แก่ เรื่องของวันที่ปฏิบัติประเพณีแซนโหม่งตาน ซึ่งยังคงปฏิบัติในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 10 จนถึงแรม 15 ค่ำ เดือน 10 นอกจากนี้ เรื่องของการไปเซ่นไหว้ตามครัวเรือนที่อยู่ในละแวกเดียวกัน ก็ยังคงดำรงอยู่ในบางท้องที่ มิได้สูญหายไปจากชาวไทยเชื้อสายเขมร อำเภอบัวชุม จังหวัดศรีสะเกษ จนหมดสิ้น ด้านความหมายเกี่ยวกับของเซ่นไหว้ในการประกอบพิธีกรรม “แซนโหม่งตาน” นั้น ชาวไทยเชื้อสายเขมร เชื่อว่าสิ่งของที่นำมาบูชาจะต้องเป็นสิ่งของที่บรรพบุรุษชอบและเคยรับประทานเมื่อครั้งมีชีวิต ซึ่งเป็นของที่บริสุทธิ์ และได้จากการประกอบอาชีพของลูกหลานเอง ชาวไทยเชื้อสายเขมรจะนิยมนำขนมพื้นบ้านของท้องถิ่น อาทิ ข้าวต้มมัดทางมะพร้าว ขนมกันเตรียม ขนมนางเล็ด ขนมกันตาราง ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีผลไม้ดั้งเดิมที่บรรพบุรุษเคยรับประทานในอดีต อาทิ ส้ม ฝ�อก มัน ถั่วลิสง น้ำว่า มะพร้าวอ่อน เป็นต้น แต่หากพิจารณาถึงสิ่งของในการนำมาเซ่นไหว้บูชาบรรพบุรุษจะพบว่า ของเซ่นไหว้ทุกอย่างล้วนมีความหมายแฝงซึ่งถือเป็นคุณค่าที่แท้จริงของประเพณี เช่น ข้าวต้มมัด ความหมายของข้าวต้มมัดก็คือความเหนียว มีการผูกกันเป็นห่วงเป็นคู่ หมายถึง ความสมัคสมานสามัคคีกัน ถั่วลิสงน้ำว่ากับส้มเขียวหวาน ถือเป็นผลไม้นำโชค ข้าวตอก หมายถึงความเจริญงอกงาม เป็นต้น

6. อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาความเชื่อของชุมชนด้านการประกอบพิธีกรรม “แซนโหมินตา” อำเภออุซัน จังหวัดศรีสะเกษ สามารถนำมาอภิปรายผลตามประเด็นที่ศึกษา ดังนี้

6.1 การศึกษาคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในการประกอบพิธีกรรม “แซนโหมินตา” พบว่า ตามคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรม “แซนโหมินตา” พบว่า ประเพณี “แซนโหมินตา” เป็นประเพณีที่มีความสำคัญกับชาวไทยเชื้อสายเขมร อำเภออุซัน จังหวัดศรีสะเกษกระทำขึ้นเพื่อแสดงถึงความกตัญญูรู้คุณต่อบรรพบุรุษ เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ปู่ย่า ตายาย ตลอดจนบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วส่วนตำนานของประเพณีแซนโหมินตานี้บางก็มีผู้รู้ บางก็ไม่มีรู้ ซึ่งผู้รู้ได้กล่าวไว้ว่าประเพณีแซนโหมินตานี้ เกิดขึ้นจากพระเจ้าพิมพิสารทำบุญ แต่มีได้ส่งผลบุญให้เปรตและสัมภเวสี ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของสุรัช รัตนพานิช(2549 : 8-9) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาคำศัพท์ภาษาเขมรสุรินทร์ ในประเพณีแซนโหมินตา”พบว่าคำว่า แซนโหมินตา หมายถึง การเซ่นไหว้ ยาย ตา หรืออีกนัยหนึ่ง คือ การเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ นั่นเองซึ่งมีความสอดคล้องกับ บรรพต เปรมชู (2522 : 131-133) ให้ทัศนะไว้ว่า พิธีกรรมสารทเดือนสิบของชาวอีสานได้จะมีขึ้นเมื่อถึงเทศกาลเดือนสิบ ระหว่างแรม 14 ค่ำและแรม 15 ค่ำ ชาวอีสานได้ (สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ)จะมีประเพณีรำลึกบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว คำว่า “โหมินตา” เป็นภาษาเขมร มาจากคำว่า จิโหมิน ซึ่งแปลว่า โคตร หรือเหง้า หรือวงศ์สกุล คำว่า ตาในที่นี้หมายถึง โคตร วงศาคณาญาติทั้งหมดที่ยังมีชีวิตอยู่ หรือ ล่วงลับไปแล้ว ฉะนั้นเมื่อเอาคำสองคำมารวมกันเป็น โหมินตาจึงหมายถึงถึงพิธีรำลึกถึงบรรพบุรุษอย่างหนึ่งที่วงศ์าคณาญาติทั้งหลายที่ยังมีชีวิตอยู่ ทำการบูชาบวงสรวงถึงบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้วทั้งโคตรทั้งเหง้า ที่ผู้วิจัยกล่าวมานี้ยังสอดคล้องกับ เพชรภรณ์ โสลาภา (2537 : 64) ได้อธิบายว่า ด้านคติความเชื่อของชาวไทยเขมรมีความเชื่อในเรื่องบรรพบุรุษ ชาวบ้านเชื่อว่าผีบรรพบุรุษหรือที่เรียกว่า “โหมินตา” เป็นผู้มีอำนาจให้คุณและโทษแก่ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ ถ้าใครไม่ปฏิบัติตามประเพณีพิธีกรรมแซนโหมินตา ก็จะถูกส่งลงโทษกล่าวหาว่าเป็นคนอกตัญญู และเชื่อว่าคนอกตัญญูจะประสบแต่ความล้มเหลวในชีวิต ไม่มีความสุขความเจริญนอกจากนี้ยังเชื่อว่าโหมินตาจะดลบันดาลให้ฝนตกตามฤดูกาล เพื่อให้ความอุดมสมบูรณ์ด้านเกษตรกรรมอีกด้วย พิธีกรรมแซนโหมินตานี้ว่ามีบทบาทต่อชาวไทยเขมรสุรินทร์เป็นอย่างยิ่งเพราะความเชื่อในการนับถือผีบรรพบุรุษเดียวกันเป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน ทำให้เป็นคนมีระเบียบวินัย ก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

6.2 ปัจจัยด้านสังคมที่มีความสัมพันธ์ต่อการประกอบพิธีกรรม “แซนโหมินตา” อำเภออุซัน จังหวัดศรีสะเกษ พบว่า ปัจจัยด้านสังคมยังมีความสัมพันธ์ต่อการประกอบพิธีกรรม “แซนโหมินตา” กล่าวคือ ประเพณีแซนโหมินตาถือกำเนิดขึ้นจากความเชื่อของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมรที่ว่า ผู้ที่ตายไปแล้วจะต้องไปอยู่ที่ยมโลก มีพระยายมราชปกครองคนที่ทำบาปกรรมก็จะตกนรกบ้าง เป็นเปรตบ้าง ได้รับความทุกข์ทรมานเป็นอันมาก อีกทั้งคนเฒ่าคนแก่มักบอกต่อกันมาว่า วิญญาณของบรรพบุรุษจะยังคงวนเวียนคอยดูแลและคุ้มครองลูกหลานคำกล่าวนี้ได้สอดคล้องกับ จำนง ทองประเสริฐ (2540 : 8) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเรื่องความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ พบว่า เมื่อตายไปแล้ววิญญาณจะตกนรกหรือขึ้นสวรรค์ขึ้นอยู่กับผลกรรมที่กระทำไว้ขณะที่มีชีวิตอยู่ ในยุคของพวกอารยันนั้นมีความเชื่อว่าการสร้างสรรค์จักรวาลและการให้กำเนิดมนุษย์นั้นเป็นผลที่เกิดจากการเซ่นสรวงแต่ดั้งเดิม นั่นคือเป็นผลลัพธ์ที่เกิดจากการสังเวทตนเอง

จากการศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ต่อการประกอบพิธีกรรม “แซนโหมินตา” อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ได้แก่ ปัจจัยด้านสังคม ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ และ ปัจจัยด้านเทคโนโลยี ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้ (1) ปัจจัยด้านสังคม การประกอบพิธีกรรม “แซนโหมินตา” เป็นประเพณีที่แสดงออกถึงความกตัญญู กตเวทิต์ต่อบรรพบุรุษ และอยู่คู่กับชาวไทยเชื้อสายเขมรมาเป็นระยะเวลานาน แต่จากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้ประเพณีแซนโหมินตาถูกปรับเปลี่ยนไปบ้าง ได้แก่ การปรับเปลี่ยนด้านรูปลักษณะของ ประเพณี ดังจะเห็นได้จากการจัดให้มีการประกวดเครื่องดนตรีแซนโหมินตา การจัดให้มีการแห่เครื่องเซ่นไหว้ การ ประกวดขบวนแห่ เป็นต้น (2) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ภาวะเศรษฐกิจที่มีการเปลี่ยนแปลง มีได้ส่งผลกระทบต่อจิตใจ ของประชาชนในท้องถิ่นในการจัดประเพณีแซนโหมินตา เพราะประชาชนในท้องถิ่นยังคงยึดถือและปฏิบัติ ประเพณีอยู่เป็นประจำทุกปี หากแต่ส่งผลกระทบต่อเครื่องเซ่นไหว้ที่นำมาบูชาบรรพบุรุษซึ่งอาจจะต้องลดจำนวน ลง โดยต้องคำนึงถึงความเหมาะสมและสอดคล้องกับรายได้ (3) ปัจจัยด้านเทคโนโลยี เทคโนโลยี ถือเป็น ปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อมนุษย์ และเข้ามามีบทบาทต่อชีวิตประจำวันเป็นอย่างมาก สำหรับประเพณี แซนโหมินตาแล้ว เทคโนโลยีที่ทันสมัยทำให้ประเพณีแซนโหมินตาเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เช่น มีรถยนต์ ในการบรรทุกเครื่องเซ่นไหว้ ทำให้ประหยัดเวลา และสะดวก รวดเร็วในการเดินทาง เป็นต้น

6.3 รูปแบบความเชื่อของชุมชนที่มีต่อการประกอบพิธีกรรม “แซนโหมินตา” อำเภอขุขันธ์ จังหวัด ศรีสะเกษ พบว่า ประเพณีแซนโหมินตาถือเป็นประเพณีที่สำคัญสำหรับชาวไทยเชื้อสายเขมร ในรอบปีกระ ทำขึ้นเพื่อแสดงความกตัญญูรู้คุณต่อบรรพบุรุษ เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ปู่ย่า ตายาย ที่ล่วงลับไป แล้วหรือผีบรรพบุรุษ หรือผู้อื่นที่ล่วงลับไปแล้วโดยไม่เจาะจงว่าเป็นใครอีกด้วย โดยมีความเชื่อว่า การเซ่น ไหว้ผีบรรพบุรุษนี้ จะได้อวยพรให้ผีบรรพบุรุษเหล่านั้นมีความสุข ได้ไปสู่สุคติและจะได้อำนวยพรให้ผู้ที่อยู่ เบื้องหลังให้ลูกหลานได้ทำมาหากินได้คล่องหรือร่ำรวย และเป็นการทำให้หมดเวรหมดกรรมที่เคยมีต่อกัน และกันมีความสอดคล้องกับ มณี พยอมยงค์(2536 : 70) ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อของคนไทย พบว่า การบูชาผีบรรพบุรุษนั้นเกิดขึ้นเพราะความรักความผูกพันของลูกหลานที่ให้การเคารพภักดีบรรพบุรุษที่ล่วง ลับไปแล้ว เช่น พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เพราะเมื่อเวลาที่บุคคลเหล่านั้นมีชีวิตอยู่ได้ทำคุณประโยชน์ให้ลูกหลาน มากมาย และเมื่อบรรพบุรุษเหล่านั้นตายจากไป ลูกหลานที่อยู่เบื้องหลังต้องทำหน้าที่ในฐานะที่มีความสัมพันธ์ เกี่ยวเนื่องกันในสายเครือญาติจึงต้องมีการบูชา เช่น สรง กราบไหว้และทำการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของต่างๆ ส่ง ไปให้ หากผู้ใดไม่ปฏิบัติตามเชื่อกันว่าอาจจะได้รับโทษต่าง ๆ นา ๆ จึงต้องทำการบูชา กราบไหว้ให้ช่วย บันดาลความสุขมาให้ เมื่อการกระทำดังกล่าวได้แสดงออกบ่อย ๆ จึงเกิดความเชื่อเต็มทีและฝังลึกลงไป ในจิตสำนึกของแต่ละคน

จะเห็นได้ว่า แซนโหมินตา เป็นประเพณีที่มีความสำคัญกับชาวไทยเชื้อสายเขมร อำเภอ ขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ กระทำขึ้นเพื่อแสดงความกตัญญูรู้คุณต่อบรรพบุรุษ เป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ ปู่ย่า ตายาย ตลอดจนบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ส่วนตำนานของประเพณีแซนโหมินตานี้ ซึ่งผู้รู้ได้กล่าว ว่า ประเพณีแซนโหมินตาเกิดขึ้นจากพระเจ้าพิมพิสารทำบุญ แต่มิได้ส่งผลบุญให้เปรตและสัมภเวสี จึงทำให้ วิญญาณต่างๆ ตามมารบกวน จนกระทั่งพระเจ้าพิมพิสารไปกราบทูลถามพระพุทธเจ้า ทำให้พระเจ้าพิมพิ สารรู้และเข้าใจว่า การทำบุญนั้นจะต้องมีการกรวดน้ำ และระลึกถึงผู้ที่จะอุทิศส่วนบุญให้ รวมไปถึงวิญญาณ ไร้ญาติ สัมภเวสีต่างๆ ให้ได้รับส่วนบุญส่วนกุศลที่ได้กระทำมาตามคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏ ในการประกอบพิธีกรรม “แซนโหมินตา”

7. เอกสารอ้างอิง

- กฤษดา ลือชา (รองปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยเหนือ) ผู้ให้สัมภาษณ์. วันที่ 16 พฤษภาคม 2561. ณ บ้านเลขที่ 1/47 หมู่ที่ 6 ตำบลห้วยเหนือ อำเภอบุขัน จังหวัดศรีสะเกษ.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2538). **วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน**. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2540). **บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม 1**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน.
- บรรพต เปรมชู. (2522). **พิธีโขนตา**. บุรีรัมย์ : วิทยาลัยครูบุรีรัมย์.
- เบญจรัตน์ เมืองไทย. (2543). **พิธีทรงเจ้า : พิธีกรรมกับโครงสร้างสังคมที่บ้านหนองขาว**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ประสาธน์ ศรีจักร (ปราชญ์ชาวบ้าน) ผู้ให้สัมภาษณ์. วันที่ 29 มีนาคม 2561. ณ บ้านเลขที่ 198 หมู่ที่ 14 ตำบลห้วยเหนือ อำเภอบุขัน จังหวัดศรีสะเกษ.
- พระมหาสุขสัณญา กตปุญโญ (เจ้าอาวาสวัดสโงตาเงิน) ผู้ให้สัมภาษณ์. วันที่ 29 มีนาคม 2561. ณ บ้านเลขที่ 83 หมู่ที่ 7 ตำบลโคกเพชร อำเภอบุขัน จังหวัดศรีสะเกษ.
- เพชรภรณ์ โสลาภา. (2537). **พิธีกรรมแซนโตนตาที่บ้านกระหาด ตำบลกระหาด อำเภอมอพระทอง จังหวัดสุรินทร์**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- มณี พยอมยงค์. (2529). **วัฒนธรรมล้านนาไทย**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- สำลี รักสุทธี. (2549). **ฮัตถิลบสองคลองสิบสี่**. กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา จำกัด.
- สุรัชย์ รัตนพนาวงษ์. (2549). **การศึกษาคำศัพท์ภาษาเขมรสุรินทร์ในประเพณีแซนโตนตา**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สุริยนต์ น้อยสงวน (ปราชญ์ชาวบ้าน) ผู้ให้สัมภาษณ์. วันที่ 7 มิถุนายน 2561. ณ บ้านเลขที่ 96/1 ตำบลห้วยเหนือ อำเภอบุขัน จังหวัดศรีสะเกษ.
- สุวรรณ สุวรรณโว. (2546). **พื้นฐานความเชื่อของสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2537). **การวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อพัฒนางาน**. ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

8. คำขอบคุณ

บทความเรื่อง “แซนโตนตา : ความเชื่อของชุมชนด้านการประกอบพิธีกรรม อำเภอบุขัน จังหวัดศรีสะเกษ” นี้ สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะได้รับความเมตตาจากหน่วยงานราชการ หน่วยงาน ส่วนท้องถิ่น และสมาชิกในครอบครัว ที่กรุณาให้คำแนะนำ และให้ข้อมูลเกี่ยวกับแซนโตนตา : ความเชื่อของชุมชนด้านการประกอบพิธีกรรม อำเภอบุขัน จังหวัดศรีสะเกษ เป็นอย่างดี ผู้วิจัยจึงขอขอบคุณ มา ณ โอกาสนี้

คุณงามความดี และประโยชน์เหล่านี้ที่เกิดจากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยขอใช้เป็นเครื่องบรรณาการ น้อมสักการบูชาคุณพระรัตนตรัย คุณมารดาบิดา บูชาคุณครูอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้ ขอแผ่คุณความดีเหล่านี้ที่เกิดขึ้นแก่ผู้มีอุปการะคุณ และเพื่อนร่วมงานทุกๆ ท่าน